

DUDÁS RÓBERT GYULA

MINDSZENTY JÓZSEF 1974-ES FELMENTÉSÉRE ADOTT REAKCIÓK
AZ AMERIKAI MAGYAR DIASZPÓRÁBÓL*

1974. február 5-e¹ után a magyar katolikus egyház itthon és a diaszpórában átélte addigi történetének – többek véleménye szerint – legnagyobb traumáját². A Vatikánból érkezett hírek szerint VI. Pál pápa³ Mindszenty József⁴ bíborost felmentette az esztergomi érseki székből, s azt megüresedettnek nyilvánította. Ezzel egy időben kinevezte Lékai László⁵, addigi veszprémi apostoli kormányzót, Girus Tarasii-i címzetes püspököt ad nutum Sanctae esztergomi apostoli kormányzónak. Ez a döntés pedig, sokakat, többek között a diaszpórában élő magyar katolikusokat, de a más vallásúakat, és a nem hívő magyarok jelentős részét is megdöbbentette.

* A tanulmány megírásában Dr. Udvarvölgyi Zsolt történész, szociológus, az Apor Vilmos Katolikus Főiskola főiskolai tanára volt segítségemre.

1. „NOSTRE INFORMAZIONI – Provvista di Chiese. Il Santo Padre ha: promosso alla Sede Metropolitana di Eger (Ungheria). E. Rev.ma Mons. József Bánk, Vescovo di Vác, il quale conserva la medesima diocesi in amministrazione apostolica; nominato alla Sede vescovile di Székesfehérvár (Ungheria) S. E. Rev.ma Mons. Imre Kisberk, Vescovo titolare di Cristianopoli. Nomina di Amministratori Apostolici. Il Santo Padre, in considerazione dei problemi pastorali dell'arcidiocesi di Esztergom, e dopo di aver avuto in proposito un ampio scambio di corrispondenza con l'Em.mo Signor Cardinale József Mindszenty, Arcivescovo della stessa Sede Metropolitana, è venuto nella determinazione di dichiarare vacante la detta arcidiocesi e di nominarne Amministratore Apostolico «ad nutum Sanctae Sedis» S. E. Rev.ma Mons. László Lékai, Vescovo titolare di Giro di Tarasio, sinora Amministratore Apostolico della diocesi vacante di Veszprém. Il Santo Padre ha nominato Amministratore Apostolico della diocesi di Veszprém S. E. Reverendissima Mons. László Kádár, Vescovo titolare di Saetabis.” Hivatalosan megjelent az Acta Apostolicae Sedis-ben; AAS 66 (1974) 63; olaszul: L'Osservatore Romano (1974. feb. 6.) 2. – idézi: SOMORJAI Ádám OSB: *Mindszenty József és az esztergomi érseki szék üressé nyilvánításának dátuma*. Magyar Sion. Új folyam I. / XLIII. (2007/1) 99–109. (105.)
2. „Nem sokkal jövetele (ti.: 1974-es amerikai látogatása) előtt jött a hír, hogy VI. Pál megfosztotta rangjától, a hercegprímási címtől. Azt a felháborodást és fájdalmat, amit mi akkor éreztünk, azt nem lehet leírni. Hangsúlyosan csak hercegprímás úrról beszéltünk és úgy is szólította nálunk mindenki. Annyi tisztesség legalább volt a pápában, hogy életében nem nevezett ki senkit az esztergomi primási székbe.” (Kerkayné Maczky Emese, Passaic, NJ, USA visszaemlékezése.)
3. Szent VI. Pál (született: Giovanni Battista Enrico Antonio Maria Montini; Concesio, Brescia megye, 1897. szeptember 26. – Castel Gandolfo, 1978. augusztus 6.) római pápa 1963 és 1978 között. Ő felügyelte elődje, Szent XXIII. János pápa által összehívott II. vatikáni zsinat legtöbb döntésének meghozatalát.
4. Tiszteletreméltó Mindszenty József, eredeti nevén Pehm József (Csehimindszent, 1892. március 29. – Bécs, 1975. május 6.) Esztergom érseke 1945–1974 között, Magyarország utolsó hercegprímása, bíboros.
5. Lékai László (1940-ig Lung László) (Zalalövő, 1910. március 12. – Esztergom, 1986. június 30.) esztergomi érsek, primás, bíboros, egyházpolitikájában a „realitásokhoz igazodó” egyházi gondolkodást javasolt, amelyet kis lépések politikájának nevezhetünk. Bár ezzel ért el eredményeket, de gyakorlatilag az egyház alárendelte magát az államnak.

Jelen cikkemben a felmentés következményeként kialakult helyzetet, illetve az erre adott hazai és nemzetközi reakciókat szemlézem. Külön vizsgálom azt is, hogy ez a döntés milyen hatással volt a magyar diaszpórára, mert a tapasztalatok szerint ez a döntés hosszú ideig meghatározta az emigráns magyar csoportok hozzáállását a hivatalos egyházi szervekhez. Ahhoz, hogy érthető legyen a nyugati diaszpóra hozzáállása a kérdéshez, elsődlegesen meg kell vizsgálni, hogy hogyan is álltak a katolikus egyházhoz és a Mindszenty személyéhez. Shvoy Lajos⁶ székesfehérvári megyéspüspök fogalmazta meg a magyarság és a templom kapcsolatát: „*Amerikában a templom az egyetlen hely, hol a népek nagy tengerében anyanyelvén hall beszélni a magyar, ahol az ének, az imádság, a szentbeszéd, a festés, a kép, a zászló mind magyar. A templomok tulajdonképpen várai és őrhelyei a magyar szellemnek. (...) mily fontos dolog az amerikai magyarság számára nevelni és kiküldeni minél több magyar papot, drága magyar nővért(...)*.”⁷ Amerikában a magyar templom nem csak az Istentisztelet helye, hanem a magyar diaszpóra gyülekezőpontja. Megfigyelhető, hogy 1956 után – a demográfiai viszonyoknak is megfelelően – egyre nagyobb ütemben kezdtek el megszűnni a magyar templomok. A papság létszáma drasztikusan 1968 után kezdett el csökkenni, ettől kezdve már nincs olyan év, amikor több pap érkezett volna, mint ahány távozott (meghalt, nyugdíjba vonult, vagy harmadik országba távozott). 1968 és 1989 között 93 új pap érkezett, s ezzel szemben 295 fővel csökkent a papság létszáma. Jól látható, hogy azokon a helyeken ahol megszűnt a magyar nyelvű lelkipásztorkodás, rövid időn belül eltűnik a magyar közösség is, s ez a folyamat az 1970-es években kezdődött el nagyon erőteljesen. Ma már kijelenthető, hogy az 1970-es évek a magyar emigráció szempontjából a „vég kezdete” volt. A papok és a hívek száma egyre erősebben csökkenni kezdett. Mindszenty személye, az általa tett lelkipásztori utak – státuszától függetlenül – bizonyos szintű reményt adtak a diaszpóra magyarságának. Igaz, ez kevés volt ahhoz, hogy a magyarságot, mint jelentős tényezőt átmentse az utókornak. A bíboros felmentése után lezajlott – egyfajta diadalmenetként tekinthető – 1974-es amerikai útjának összegzéseként Füzér Julián OFM⁸ az alábbiak szerint fogalmazott: „*(...)meggyőződése, hogy Mindszentynek a megjelenése azokban az egyházközségekben, ahova most elment, tizenöt-húsz évre meghosszabbítja a magyarság életét.*”⁹ Valóban, tizenöt-húsz év után a nyolcvanas évek végén történt drámai visszavesés a magyar diaszpórában, amikor létszáma, szervezetsége zuhanni kezdett. Jól látható, hogy a Mindszenty által – lelkipásztori útjain – felkeresett templomok többsége ma már zárva van, vagy más nemzetiségek foglalták el. 1974-es 55 napos, az Amerikai Egyesült Államokban lezajlott útjának végén, hazaindulása előtt, New Yorkban elhangzott szavait a Katolikus Magyarok Vasárnapja idézte: „*Az a megállapításom – mondta a bíboros – hogy a látogatás pezsdítést hozott a magyarok életébe. Amennyiben a hitélet, a kulturális élet, a nemzeti érzés elmélyült, úgy az út elérte a kitűzött célt. Most persze azon fordul meg az utazás eredménye – folytatta – hogy mennyire folytatják azokat a gondolatokat, amiket bevittünk a magyarság életébe. Visszhangra találtak a gondolatok – állapította meg. – Csak vigyázni kell arra, hogy a hétköznapi szóróványa ne ártson*

6 Shvoy Lajos (Budapest, 1879. március 9. – Budapest, 1968. január 21.) székesfehérvári püspök 1927–1967 között.

7 SHVOY Lajos: *Amerikai levelek*, Székesfehérvár, Vörösmarty Nyomda, 1938., 207–209.

8 Füzér Julián OFM (Héhalom, 1915. május 30. – Budapest, 2005. június), ferences szerzetes, plébános, az Amerikai Magyar Liga egyik alapítója.

9 MÉSZÁROS Tibor, Msgr.: *A száműzött bíboros szolgálatában*, 1973. november 20. 146–148. (A továbbiakban: MÉSZÁROS Tibor: *A száműzött bíboros*)

a termékeny magoknak. Találkoztam mindenütt a cserkészekkel és ugyanaz a lelkeség, ami általában jellemzi a cserkészetet mindenütt jelen volt. Istennek itt ma hálat mondunk a megtett útért. hogy adott egészséget, erőt, és azért, hogy a magyarságot sikerült Isten segítségével megmozdítanunk. Meg kell külön emlékezni arról, hogy protestáns magyar testvéreink is lelkesen kivették a magyar találkozóból részüket, így az egész magyarság, egy-két elhervadt réteget leszámítva, mindenütt ott volt a találkozón. Mindenesetre az itt megjelent hívők imádságába ajánlom azt a célt, hogy a lelkekben a gondolatok érését az Isten kegyelme kísérje és a nemzet jövőjét vigye előbbre külpolitikai hatásban, de belső lelki érdeklődésben is.”¹⁰ Egyértelmű, hogy ebben a pezsgésben, amely még nagyjából 10-15 évig kitarított Mindszentynek, majd később az ő emlékének jelentős szerepe volt, s felmentése lényegében megdöbbentette a magyar közösséget. Kérdésként merül el, hogy vajon miért volt ez így? Miért érte döbbenetként a diaszpórát, hogy egy – már régen mondhatni megszűnt, elvelt, elveszített – funkciótól, az esztergomi érsekségtől, „megfosztotta” a pápa Mindszentyt? Mindszenty személye a diaszpóra felfogásában nem egyszerűen egy püspök volt. Mindszenty az ő időszakuk, az ő Magyarországon élt éveikhez való kapcsolódást jelentette. Számukra a hercegprímás, mint Magyarország zászlósurája az a közjogi méltóság volt, amely az álmaikban és a múltjukban élő Magyar Királyságot kötötte össze a felmentés keserű korával, a száműzetéssel és a diaszpórában való léttel. Mindszenty személye kapaszkodó volt. Mondhatni egyfajta erkölcsi nagyság, amelyre különféle esetekben – mint például az amerikai magyarság utolsó nagy összefogásának tekinthető a Szent Korona visszaadását ellenző fellépés esetén¹¹ – hivatkozni lehetett.

MINDSZENTY LEVÁLTÁSÁRA ADOTT MAGYARORSZÁGI SAJTÓREAKCIÓK

Mielőtt a diaszpóra reakcióját megvizsgálom, vessünk egy pillantást a hazai, magyarországi sajtóreakciókra. Az Új Ember, katolikus hetilap, 1974. február 10-én a Főpapi kinevezések című írásában rövid hírből jelentette be, „(...) hogy VI. Pál pápa az esztergomi érseki széket, amelyet eddig az 1971-ben külföldre távozott Mindszenty József formálisan töltött be, egyházzójogilag is üresnek nyilvánította.”¹² Ugyanezt a – feltételezhetően központilag fogalmazott – közleményt adta közzé a Magyar Hírlap¹³ és a Népszava¹⁴ is.

Egy hónappal később Miklós Imre¹⁵ államtitkár, az Állami Egyházügyi Hivatal elnöke véleménycikkében, melyben az állam és a magyarországi egyházak viszonyát rendező egyezményekről elmélkedett, mintegy mellékesen említette meg Mindszentyt, mint azt a személyt, akinek ügye megnehezítette az állam és az egyház közötti viszonyt: „Társadalmunk belső fejlődése és a nemzetközi életben tapasztalható enyhülési folyamat kedvező hatással van az állam és az egyházak közötti viszony alakulására. A legutóbbi

10 Katolikus Magyarok Vasárnapja, 1974 (81. évfolyam, 1–50. szám) 1974-07–28 / 30. szám, pp. 3.

11 Vö.: DUDÁS Róbert Gyula: *A koronázási jelképek 1978-as visszaadásának kérdései az amerikai magyar sajtóban*, in.: Egyháztörténeti Szemle, 2019/1., 145–153.

12 *Főpapi kinevezések*, Új Ember., 1974. 02. 10., 1.

13 *Római katolikus főpapok kinevezése*, Magyar Hírlap, 1974. 02. 06., 4.

14 *Római Katolikus főpapok kinevezése*, Népszava, 1974. 02. 06., 5.

15 Miklós Imre (Budapest, 1927. március 7. – Budapest, 2003. március 17.) eredeti szakmája szerint villamoskalauz, majd elvégezte az ELTE BKT-t, államtitkár, az Állami Egyházügyi Hivatal vezetője 1971–1989 között.

*katolikus érseki, püspöki kinevezések - amelyekre, mint ismeretes, azután került sor, hogy VI. Pál pápa felmentette Mindszenty Józsefet az esztergomi érseki tiszte alól - jól érzékel-
tetik, hogy a bonyolult kérdések is megoldhatók.*"¹⁶

Lényegében, ettől kezdve Mindszentyt a magyar sajtó teljes egészében negligálta – szinte – egyáltalán nem számolt be tevékenységéről. 1971-től (külföldre távozásától) 1975-ös haláláig a hozzáférhető¹⁷ magyarországi sajtóban mindössze kilenc alkalommal írták le a nevét. Ebből egyetlen hír sem szólt a nyugaton betöltött tevékenységéről, még haláláról is csak egy un. „mínuszos hírben”, az érdekességek között számoltak be: „*Mindszenty József volt esztergomi érsek kedden 83 éves korában Bécsben meghalt.*”¹⁸

A Mindszenty-kérdést a magyar olvasók számára mindössze 1976. februárjában, a bíboros halála után több hónappal tisztázták, amikor a Magyar Hírlap egy hosszú interjú közölte az akkor már érsek (s bíborosi kinevezésre váró) Lékai Lászlóval, aki az alábbiakkal zárta le az esztergomi érseki szék sok éves kálváriáját: „*A II. vatikáni zsinatnak az egész egyház megújulására kiható ereje jótékony pezsgést indított el magyar egyházunkban is. Ezzel párhuzamosan mind biztatóbb eredményekkel bontakozott ki egyházpolitikánk: 1964-ben az apostoli szentszék és a magyar állam között létrejött az első részleges megállapodás. Hazánk gyarapodását szolgáló közreműködésünkben hathatós erkölcsi támaszt nyújt nekünk az apostoli szentszék nemzetközi politikája, az a határozott törekvése, hogy a szocialista államokban mind rendezettebbé legyen az egyház és az állam viszonya. Az újabb megegyezések lehetővé tették a püspöki székek betöltését. Amikor pedig most a szentszék – a Magyar Népköztársaság előzetes hozzájárulása birtokában – kinevezte személyemet a megüresedett esztergomi érseki székre, akkor e kinevezéssel helyreállt a magyar katolikus egyház teljes hierarchiája.*”¹⁹

Lékai amúgy is különleges helyzetben volt, hiszen nem sokkal ez után szemtől szembe találta magát az emigráns magyarsággal az 1976-os Philadelphiában megtartott Eucharisztikus Kongresszuson, illetve az azt követő Devon, PA-ban összehívott magyar papi gyűlésen, ahol Füzér Julián OFM atya előterjesztette Mindszenty szentté avatásának elindítását. Javaslatát a jelen levő mintegy 50 amerikai magyar pap egyhangúan fogadta el. Arról viszont nem szól a Katolikus Magyarok Vasárnapja (s bár a találkozóról beszámolt a magyarországi Új Ember katolikus hetilap, de ezt a részét teljesen elhallgatta²⁰), hogy vajon a jelen levő magyarországi főpapok (Lékai László, Kádár László²¹, Kacziba József²², valamint Keresztes Szilárd²³) hogyan reagáltak a javaslatra.²⁴

16 MIKLÓS Imre: Államunk és az egyház viszonya, *Népszabadság*, 1974. 03. 03., 3.

17 Az adatokat az Arcanum Digitális Tudománytárból gyűjtöttem. in.: <https://adtplus.arcanum.hu/hu/> (a letöltés dátuma: 2019. július 15.)

18 *Magyar Hírlap*, 1975. május 07. 8.

19 Alkotó erővel működünk közre a magyar hazának és népének boldogulásában. Dr. Lékai László esztergomi érsek nyilatkozata. *Magyar Hírlap*. 1976. február 15., 6.

20 m.f.: *Találkozásaink. Új Ember*. 1976. október 3. 1.

21 Kádár László Gábor OCist (Eger, 1927. szeptember 2. – Eger, 1986. december 20.) ciszterci szerzetes, veszprémi püspök 1975–1978 között (1974-től apostoli kormányzó), majd egri érsek 1978 és 1986 között.

22 Kacziba József (Csanytelek, 1914. június 30. – Budapest, 1989. augusztus 31.) püspök, győri apostoli adminisztrátor 1969–1975 között, majd a katolikus intézmények felügyelője Budapesten.

23 Keresztes Szilárd (Nyíracád, 1932. július 19. –) görög katolikus püspök, hajdúdorogi segédpüspök 1975–1988 között, megyéspüspök ugyanott 1988–2007 között, Miskolci Apostoli Exarchátus kormányzója 1988–2007 között.

24 *Magyar papi gyűlés az Eucharisztikus Kongresszuson. Katolikus Magyarok Vasárnapja*. 1976. augusztus 22. 1.

A MAGYAR DIASZPÓRA REAKCIÓJA

A döntés kommunikációja a külföldi magyarság körében – a vatikáni reményekkel szemben – nem volt sikeres, bár kérdéses, hogy erre számított, számíthatott-e a Szent-szék. Igaz, hogy Mindszenty – némi lelki tusa után, amikor elgondolkodott azon is, hogy bíborosi címéről tiltakozásként lemond –, valamint egy nyilatkozat kiadása után, melyben jelezte, hogy minden ellenkező sajtóértesülés dacára nem ő kérte a felmentés-t,²⁵ tudomásul vette a döntést, s a továbbiakban nem használta az esztergomi érsek, illetve Magyarország Prímása²⁶ címeit.

Ezzel szemben környezete, valamint a külföldön élő magyarok, és a katolikus egyház egy része, erősen felháborodott VI. Pál döntésén. Talán a legnyugodtabban maga Mindszenty vette tudomásul az eseményeket – igaz, mondhatjuk volt ideje felkészülni, ugyanis a saját elmondása szerint a leváltás tényét már 1973. december 26-án²⁷ (pontosabban 30-án²⁸) megtudta, s attól kezdve készülhetett rá. Titkára, Mészáros Tibor naplószerű feljegyzéseiben ezt írta az 1973. év utolsó hónapjainak hangulatáról: „*Mindszenty érsek-prímásunk látszólag sokat szenved, de egyáltalán nem szomorú. Sőt inkább nyugodt, kiegyensúlyozott. Sokat imádkozik. Nem a saját személyét tekinti, de teljes mértékben átéli azt a káros, veszedelemes játékot, amit a Vatikán és az otthoni kormány űznek a magyar Egyházzal, a magyar lelkekkel, a magyar papság legjobbjával. Egészen átéli és átszenvedi, de ennek ellenére nem látszik szomorúnak. Derűsen, nyugodtan mond anekdotákat az asztalnál. Ki tud emelkedni ebből a nyomasztó légkörből, és mikor az anekdota az élc vidámabb pontjához ér, még egy cinkos mosolyt is vet rám, és szinte fölhív arra, hogy derüljünk a viccen. Sokszor az az érzésem, tudja, hogy én az ő élcelődését, az ő anekdotázását, kicsit keserű, kicsit rábamelléki, kicsit könnyeken át nevető humorát jobban megértem, mint az asztaltársaság többi tagja. Talán ezek voltak a legszebb perceim az életben, amiket vele töltöttem.*”²⁹

A bíborossal ellentétben sokan nem fogadták ilyen békésen a hírt. Több helyen tünettek a leváltás miatt, s – Mészáros szerint – a Vatikán egyik falán az alábbi graffiti jelent meg: „*VI. Pál pápa Mindszenty árulója! Mindszentyt pápának!*”³⁰

A diaszpóra újságai – néhány kivételtől eltekintve címlapon – hozták a felmentés hírt, s megállapítható, hogy szinte minden folyóirat elítélte a Vatikán döntését.

A New Yorki Magyar Élet így fogalmazott: „*Mint egy földrengés, úgy rázta meg az emigrációs – és tudjuk – a hazai magyarságot is a döbbenetes hír, amit a rádióadók február 5-én sugároztak világgá: a Vatikán megfosztotta a hercegprímási és Esztergom érseki méltóságától Mindszenty bíborost. Mint egy vulkánkitöréskor a láva és a láng, – úgy tört ki egy emberként minden magyar lelkéből külföldön – és hisszük – otthon is titokban a tiltakozás a Vatikán e minősíthetetlen eljárása ellen! Casaroli érsek, vatikáni államtitkár ez újabb engedményére Moszkva és Budapest felé, – nincs és nem lehet mentség!*”³¹

25 Mindszenty bíboros nyilatkozata. *Katolikus Magyarok Vasárnapja*, 1974. február 24. 1.

26 A hercegprímási címet már 1964 óta nem használta, mivel XII. Piusz pápa megtiltotta a világi címek és rangok használatát. – Vö.: *Magyar Katolikus Lexikon* – Hercegprímás címszó. in: <http://lexikon.katolikus.hu/H/hercegr%C3%ADm%C3%A1s.html> (A letöltés dátuma: 2019. szeptember 13.)

27 MINDSZENTY József: *Emlékirataim*. Budapest, 1997. 496.

28 Vö.: Mészáros Tibor: *A száműzött bíboros*. 138–144.

29 Mészáros Tibor: *A száműzött bíboros*. 1973. november 20-i bejegyzés. 146–148.

30 Mészáros Tibor: *A száműzött bíboros*. 1974. február 7-i bejegyzés. 218.

31 Mindszenty József hercegprímás kijelentette: „Én soha nem mondhattam le”, *New Yorki Magyar Élet*, 1974. február 16. 1.

Ez a cikk, s számos másik, a döntést egyértelműen egy újabb tövisnek minősítette a már így is élő vértanúként tisztelt bíboros megaláztatásai sorában. Ugyanígy a New Yorki Magyar Élet című hetilap egy sor kérdést, ahogy fogalmazza: vádat vetett föl a Vatikán gondolkodásával szemben: „*Mégis elítélendő a Pápa tette, hogy nem várt a jogfosztással addig, amíg a természet rendje szerint Mindszenty nem távozott az élők sorából! Mert Mindszenty nem akárci, – hanem szimbólum! – Elmondhatjuk: Mindszenty a kommunista világ és a Vatikán közötti áldatlan „detente”-politika áldozata lett!*”³²

A Katolikus Magyarok Vasárnapja szintén címlapon hozta a hírt, az alábbi kommentár kíséretében: „*A híradás, hogy Mindszenty József bíborost, Magyarország hercegprímását, esztergomi érsekét VI. Pál pápa nyugdíjazással elmozdította érseki székből és primási tisztéből, a magyar hívőket és minden vallású magyar testvérünket olyan váratlanul érte, mint a derült égből lesújtó villám. A hírt először hallván mindenki hitetlenkedett; majd béna kábultságot érzett. Csak a kérdés maradt, válasz nem jött.*”³³

Megfigyelhető, hogy a hír közreadását komoly döbbenet követte, de ez után hatalmas felháborodás következett, amelynek során a Vatikánba számtalan tiltakozó nyilatkozat érkezett, melyről többek között a Katolikus Magyarok Vasárnapja, a legnagyobb, Amerikában megjelenő magyar nyelvű katolikus hetilap, folyamatosan, több hónapon keresztül, minden lapszámában beszámolt. A magyar emigráció – világnézetől és felekezettől függetlenül – gyakorlatilag egységesen állt ki a döntés ellen és a bíboros mellett. Az Amerikai Magyar Külügyi Bizottság vezetése Rómába kívánt utazni, hogy panaszt nyújtsanak be a pápának a döntés ellen.³⁴ Ez végül nem valósult meg, vagy pedig nincsen róla információ.

Füzér Julián OFM atya levélben fordult VI. Pál pápához, hogy ha már leváltotta az esztergomi érseki székből Mindszentyt, akkor méltóztasson kinevezni az un. „nyolcadik törzs”, tehát a világ minden részén élő magyarok főpásztorává.³⁵ Kérelmére adott válaszról nincsen adat, valószínűsíthetően levelét megválaszolatlanul, „ad acta” tették.

Az Új Világ című hetilap, amely magát az amerikai magyar családok lapjának minősítette, szintén erős felháborodással vette tudomásul Mindszenty eltávolítását, s azt egyértelműen politikai célzatúnak minősítette: „*A hercegprímás – mert nekünk már csak az marad – Bécsben kijelentette, hogy a lemondás nem volt önkéntes, bár ezt az elmúlt években több ízben kérték tőle. A Vatikán igyekezett a felelősséget elhárítani. Nem kívánunk ennek az ügynek a részleteibe belemenni, mert olyan megállapításokat kellene tennünk, amit nem szívesen tennénk. Ami történt, politika – és ez sohasem szép. Szomorú szívünkben igyekszünk megérteni a pápa elhatározásának okát, a vasfüggöny mögött élő sok millió katolikus sorsáért való atyai aggodalmát és azt a szándékot, hogy részükre a viszonylag szabad vallásgyakorlást minden erejével biztosítani szeretné. De engedtessek meg nekünk, hogy Mindszenty József ügyét mi elsősorban a szabadságáért küzdő magyar szemével nézzük. Ez a magyar pedig nem tudja elbocsátani Mindszenty Józsefet a hercegprímás tiszttségéből, mindaddig, amíg erre nála megfelelőbbet termel ki a szabad Magyarországiért folyó szünet nélkül való harc.*”³⁶

32 A kulisszák mögött, New Yorki Magyar Élet, 1974. február 16. 3.

33 A magyar Egyház feje nem önmagát kereste, hanem kötelességét teljesítette, Katolikus Magyarok Vasárnapja, 1974. február 17. 1.

34 A magyar emigráció – Mindszentyért, New Yorki Magyar Élet, 1974. március 2. 3.

35 Vö: BACHKAI Béla: Legyen a hercegprímás a „8. törzs” főpásztor, New Yorki Magyar Élet, 1974. március 2. 8.

36 Hercegprímásunk hivatalos „elbocsátásához”, Új Világ, 1974. február 15., 1.

Természetesen nem csak az újságokban volt erről szó, hanem az akkor még nagy számban lévő magyar templomokban is. Számtalan templom előjárósága – s itt nem csak a katolikus templomokat értem – küldött tiltakozó táviratot Vatikánba, illetve együtt érző, támogató táviratot Bécsbe, Mindszenty rezidenciájára. Arra, hogy a diaszpóra magyarsága tiltakozzon, illetve a bíborost támogatásáról biztosítsa, több újság is felhívta a figyelmet. A New Yorki Magyar Életben Dr. Pogány András³⁷ az alábbi írta: „*S mit tehetünk mi, szabadföldi magyarok, személyünkben és egyesületeinkben keresztül, szerete a nagyvilágban? Írjunk két levelet. Az egyiket küldjük Bécs városába, a mi szeretett főpapunknak, Mindszenty Józsefnek és biztosítsuk Öt rendíthetetlen hűségünkről, szeretetünkről és arról, hogy az Egyház útja számunkra az, amit ő mutat, bármit is beszéljen a rövidlátó és tehetségtelen vatikáni diplomácia. A másikat pedig küldjük Rómába, a Vatikánnak. Írjuk meg nekik, hogy nagyot tévedtek és intézkedésük Mindszenty hercegprímásunk ellen az egész magyarság egyöntetű felháborodását váltotta ki.*”³⁸

Erre példa a New Jersey-ben található Passaic településről származó távirat, melynek másolata fennmaradt. 1974. február 12-én délután 5:16-kor adták fel egyrészt Vatikánba, VI. Pál pápának, másrészt pedig Bécsbe Mindszentynek. A pápának küldött távirat szövege a következő³⁹: „*His Holiness Pope Paul the 6th. Holy Father Your decision concerning Cardinal Mindszenty has filled us with deep sorrow we are still regarding him as the spiritual leader of all Hungarians. Signed. Saint Stephen Society – Passaic – New Jersey USA*”⁴⁰

A Szent István Kör Passaicban egészen az egyháztanács későbbi megalakulásáig gyakorlatilag az egyházi vezető szervet jelentette. Ez a társaság volt, amely néhány hónappal később meghívta és fogadta 1974-es, 55 napos amerikai útján Mindszenty bíborost Passaicban.

Ugyanebben az időpontban megerősítő, s a bíborost hűségükről biztosító táviratot is küldtek Mindszenty Józsefnek Bécsbe:

„*Joseph Cardinal Mindszenty, Pasmaneum, Vienna, Austria. Mély fájdalommal és megdöbbenéssel értesültünk az eminenciádat érintő legujabb egyházi adminisztrációs döntésről.*

Minden megalkuvó határozat ellenére mi továbbra is Eminenciádat tekintjük a magyarság lelki vezetőjének és teljes bizalmunkról és támogatásunkról ezúton is biztosítjuk.

A mindenható Istenhez esedezünk, hogy a Hercegprímás urat egészségben őrizze meg nekünk. Sok reménységgel nézünk az 1974. májusi találkozó felé.

A Szent István Kör Passaicon a New Jerseyi magyarság nevében.”

Ehhez hasonló táviratok feltételezhetően⁴¹ jelentős számban találhatóak a Mindszenty-archívumban. Azt a kérdést vizsgálva, hogy a Szentszék reagált-e, illetve hogyan ezekre a táviratokra, nincsen adat, de az bizonyos, hogy a Passaic-i levéltárban nem ma-

37 Pogány András dr., (Budapest, 1919. júl. 26.–1994..) jogász, könyvtáros, politikus, a Magyar Szabadságharcos Világszövetség elnöke.

38 Dr. POGÁNY András: *Újabb állomás a keresztúton. New Yorki Magyar Élet*, 1974. február 23. 1.

39 A táviratok fényképmásolatát Kerkayné Maczky Emese (Passaic, NJ, USA) bocsátotta rendelkezésemre.

40 Őszentségének VI. Pál pápának. Szentatya, Mindszenty bíborosról hozott döntése mély szomorúságot okozott nekünk, mert őt még mindig a magyarok lelki vezérének tartjuk. Szent István Kör – Passaic – New Jersey USA.

41 Kovács Gergely, a Mindszenty Alapítvány alapítványi képviselőjének közlése szerint az archívum levelezési része még rendezetlen, további vizsgálatra szorul.

radt fenn választávirat, így feltételezhető, hogy ezeket (is) a Vatikánban figyelmen kívül hagyták.

Összegezve elmondható, hogy VI. Pál pápa döntését egyértelmű felháborodással és tiltakozással kezelte a diaszpóra magyarságának jelentős része. Természetesen volt azért olyan vélemény is, hogy a pápa döntése pozitív volt. Ennek jeles hirdetője az Új Szó című, Kanadában megjelenő, magát függetlennek tartó hetilap volt, melynek szerkesztője ugyanazon számban tette közzé a jutalomként kapott Tanácsköztársasági Emlékérmének oklevelét, amelyben Mindszentyt ellenforradalminak, sőt fasisztának minősítette. Megállapította, hogy „(...) külföldön, legutóbb még Torontóban is, népgyűléseken szidalmazta szülőhazáját az összesereglett ellenforradalmi tömegek, disszidensek, volt horthysták és cionista lakájok örömére. Csak a napokban lett vége a játéknak. Amikor maga VI. Pál pápa elbocsájtotta Mindszenty-t szolgálatából. Helyébe a magyar kormány beleegyezésével új érsekségről nevezett ki, az egész magyar katolikus főpapság örömére. Mert ezek többre becsülik az új rendszerbe való békés beolvadást, mint a kisszámú ellenforradalmi emigráció javára játszott „vértanúságot.”⁴²

Az erősebb vélemények között akadt olyan, amely úgy minősítette a letételt, mintha elárulták volna a magyarságot: „Emlékezzünk magyarok – testvérek, katolikusok – ismét eladott bennünket a katolikus egyház. Leghűbb fiát s eszményképünket a magyar nemzeti ellenállás példaképét Mindszenty József hercegprímást megfosztotta minden jogától. Az orosz a hazánkat, lelkinet Vatikán tartja rabságban. Meddig tűrünk! Még mindig Vatikán a példaképed? A magyarok istenére esküszünk, Hogy rabok tovább nem leszünk! 1974. február 6.”⁴³

Ezek mellett volt olyan vélemény is, amely inkább otromba, uszító, s politikailag szélsőségesnek tekintendő:

„Minden bolsit, minden pribék komcsit felnégyelünk az első alkalommal ott, ahol érjük vagy megfogjuk. A VI. Pali pedig legjobb lenne, ha Casaroli Ferkóval együtt Moszkvába telepedne! Éljen a mi szent Atyánk, Mindszenty!”⁴⁴

Összességében a negatív és destruktív hangok sokkal kisebb arányban voltak, mint azok, akik a bíboros mellé álltak. A magyar diaszpóra nagy része megérezte a döntés mögötti rendkívül fájdalmas és – sokak szerint – sikertelen politikai játszmát, s elutasította azt.

ÖSSZEFOGLALÁS

Végző, összegző kérdésként egy felvetésre kell megkeresni a választ. Vajon azzal, hogy Mindszentyt a pápa leváltotta, illetve egészen pontosan, hogy az esztergomi érseki széket üresnek nyilvánította, ki nyert? Kinek lett ez hasznára? Az tényként tekinthető, hogy a döntés hasznos lett a kommunista magyar államnak, hiszen – jogilag – leszámoltattott egy nagyon komoly és még hivatalban lévő ellenfelével.

42 RÁCZ László: *Az elbocsátott vértanú*, Új Szó, 1974. február 23., 8.

43 Vatikán elleni tiltakozó röpcédula, melyet Kanadában terjesztettek. Közli: BALOGH Margit: *Mindszenty József*. Budapest, 2015. 1362.

44 Mindszenty Alapítvány Levéltára - „Emlékiratok külföldi kiadásával kapcsolatos levelezés” feliratú doboz, MFN 977610108. L-4237 sz. irat, keltezés, aláírás nélküli üdvözlőlapp. Közli: Balogh Margit: *Ikonná dermedt emlékirat, avagy egy jó pástör naplója. Századok*. 2012/1. (146. évf.) 21–22. (42.)

Sokak véleménye szerint, aki veszített, az egyértelműen a Vatikán volt, noha azt kijelenteni, hogy egyértelműen rosszul jött ki a tárgyalásokból nagyon erős lenne.

Egyértelmű, hogy a püspöki székek végre betöltésre kerültek, de a lényeg, hogy Magyarországon a vallásgyakorlás ne csak papíron legyen szabad, valamint, hogy hozzá lojális püspököket nevezhessen ki, nem érte el. Ezzel semmiképpen nem azt szeretném mondani, hogy valamennyi a korszakban kinevezett püspök árulója lett volna az egyháznak, hanem inkább azt, hogy a kompromisszumok jelöltjeit sikerült kinevezni, amely volt, hogy az egyházi érdekeket tudta erősíteni, volt, hogy az állam felé nyitott. Erre példa a kisközösségi csoportok létre, amelyet részben papíron tiltottak, viszont létezését mégis hallgatólagosan tudomásul vették, így az ifjúság pasztoráció komoly eredményeket érhetett el, s a későbbi – akkor még reménytelenül távolinak tűnő, sőt szinte elképzelhetetlen – rendszerváltás utáni magyar katolikus elit ki tudott alakulni.

Az viszont nyilvánvaló, hogy Mindszenty leváltásával a nyugati magyarság szemében egy hatalmas törést szenvedett el Vatikán, sőt magának a pápának a megbecsültsége. Több, a diaszpórában élő magyarral beszélgettem VI. Pál szentté avatásának idején, s ők mind felháborodtak azon, hogy azt a pápát szentté avatják, aki így bánt a hercegprímással, miközben az igazi szentet, Mindszentyt még mindig nem.

Az eseményeket, s az azt követő történéseket vizsgálva egy – látszólag ellenmondásos – tény állapítható meg. Azzal, hogy a pápa felmentette Mindszenty Józsefet, mégis talán Mindszenty nyerte a legtöbbet. Bár tény, hogy elveszítette esztergomi érseki pozícióját, – amelyet igazából már 25 évvel korábban kivettek a kezéből – de ezzel egy olyan erkölcsi tőkét kapott a kezébe, amelyet életének hátralévő, nagyjából másfél éve során kiválóan ki tudott aknázni a diaszpóra magyarságának érdekében, s amelyet halála napjáig, 1975. május 6-áig a végletekig menően ki is használt.

RÓBERT GYULA DUDÁS

THE IMPACT OF JÓZSEF MINDSZENTY'S DISMISSAL IN 1974 ON THE AMERICAN HUNGARIAN DIASPORA

On the 5th of February 1974 the Hungarian Catholic Church in Hungary and abroad experienced a huge trauma, according to some, the largest one in her history. From the Vatican came the news, that Pope Paul VI. relieved Cardinal József Mindszenty of his seat as archbishop of Esztergom, and declared the seat as vacant. At the same time he appointed László Lékai titular bishop of Girus Tarasii ad nutum Sanctae as apostolic administrator of Esztergom. Up to that time Bishop Lékai was apostolic administrator of Veszprém. This decision shocked not only the catholics living in the diaspora, but also those of other denominations and even those, who were nonbelievers.

The purpose of this study is to analyze the situation resulting from the Cardinal's dismissal and its domestic and international (mainly North American) reactions. In addition, it analyzes the impact of the decision on the Hungarian, as experience has shown this decision for a long time determined the attitude of the emigrant Hungarian groups in the official church organs.

1974 FEB 12 PM 5 16

CABLE TO THE VATICAN: *copy* *12 5.30* ✓
1974. feb.
(ki)

HIS HOLINESS POPE PAUL THE 6th.

HOLY FATHER YOUR DECISION CONCERNING CARDINAL MINDSZENTY HAS FILLED US WITH DEEP SORROW WE ARE STILL REGARDING HIM AS THE SPIRITUAL LEADER OF ALL HUNGARIANS

SIGNED SAINT STEPHEN SOCIETY - PASSAIC - NEW JERSEY USA

1. A Passaic-i Szent István Kör távirata Vatikánba

PASSAIC N.J.
 1974 FEB 12 PM 5 16

Cable to JOSEPH CARDINAL MINDSZENTY
 PASMANEUM, VIENNA, AUSTRIA *copy*

MÉLY PÁJDALOMMAL ÉS MEGDÖBBENÉssel ÉRTESÜLTÜNK AZ EMINENCIÁDAT ÉRINTŐ LEGUJABB EGYHÁZI ADMINISZTRÁCIÓS DÖNTÉSÉRŐL

MINDEN MEGALKUVÓ HATÁROZAT ELLENÉRE MI TOVÁBBRA IS EMINENCIÁDAT TEKINTJÜK A MAGYARSÁG LELKI VEZETŐJÉNEK ÉS TELJES BIZALMUNKRÓL ÉS TÁMOGATÁSUNKRÓL EZUTON IS BIZTOSÍTJUK.

† MINDENHATÓ ISTENHEZ ESEDEZÜNK, HOGY A HERCEGPRIMÁS URAT EGÉSZSÉGBEN ŐRIZZE MEG NEKÜNK. SOK REMÉNYSGGEL NÉZÜNK AZ 1974 MÁJUSI TALÁLKOZÓ FELÉ.

A SZENT ISTVÁN KÖR PASSAICON A NEW JERSEYI MAGYARSÁG NEVÉBEN

12 9.28 ✓
1974. feb.
(ki)

2. A Passaic-i Szent István Kör távirata Mindszenty bíborosnak